

УДК 340.1
JEL Classification K22; M14

ПРАВА ЛЮДИНИ В ЕПОХУ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

<https://orcid.org/0000-0003-0435-5047>

Горохова Тетяна Вадимівна, завідувач кафедри маркетингу та бізнес – адміністрування, доцент, кандидат економічних наук, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Дніпро, Україна, gorokhova_t_v@pstu.edu
Лазаренко Максим Олексійович, здобувач вищої освіти, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Дніпро, Україна

Tetiana Gorokhova, head of the department of marketing and business administration, Associate Professor, PhD (Economics), State Higher Educational Establishment «Priazovskyi State Technical University», Dnipro, Ukraine

Maksym Lazarenko, Graduate of higher education State Higher Educational Establishment «Priazovskyi State Technical University», Dnipro, Ukraine

T. Gorokhova, M. Lazarenko. Human rights in the era of digital economy development: prospects and challenges.

With the emergence and rapid development of the digital economy, new challenges to the protection of human rights arise. Digital technologies, artificial intelligence, big data, and other innovations offer many opportunities for the development of society, but they also threaten fundamental human rights and freedoms. One of the biggest challenges is the collection and processing of personal data. In the digital economy, large amounts of personally identifiable information are stored and used by companies and governments. Organisations and governments are making efforts to improve cybersecurity by developing and implementing strong security measures, including data encryption, multi-level authentication, and monitoring of cyberattacks. It is important to provide adequate cybersecurity training and education for both employees and citizens. This will help raise awareness of cyber threats and teach people how to protect their personal information. Artificial intelligence (AI) can lead to the automation of decision-making processes, which can affect people's rights and freedoms. For example, AI systems may be involved in decision-making processes regarding employment, credit scoring, or even offences. However, it is important to ensure that the algorithms are fair, transparent, and take into account the rights and needs of people. This article examines the challenges that arise in the digital economy, as well as the prospects and ways to protect human rights in this new environment. Foreign and domestic examples of the impact of technology development on human rights are summarised. Ways to improve the system of working with open data in Ukraine over the past 3 years are presented.

Keywords: open data, digital economy, human rights.

Горохова Т. В., Лазаренко М. О. Права людини в епоху розвитку цифрової економіки: перспективи та виклики.

З появою та стрімким розвитком цифрової економіки виникають нові виклики щодо захисту прав людини. Цифрові технології, штучний інтелект, великі дані та інші інновації пропонують безліч можливостей для розвитку суспільства, однак вони також ставлять під загрозу основні права та свободи людини. Одним з найбільших викликів є збір та обробка персональних даних. У цифровій економіці велика кількість особисто ідентифікованої інформації зберігається та використовується компаніями та урядовими структурами. Організації та уряди викладають зусилля у підвищення кібербезпеки шляхом розробки та впровадження сильних заходів захисту, включаючи шифрування даних, багаторівневу аутентифікацію та моніторинг кібератак. Важливо надавати належну підготовку та освіту щодо кібербезпеки, як для працівників, так і для громадян. Це допоможе покращити свідомість про кіберзагрози та навчити людей захищати свою особисту інформацію. Штучний інтелект може призвести до автоматизації процесів прийняття рішень, що може впливати на права та свободи людей. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть бути заангажовані в процеси прийняття рішень щодо працевлаштування, кредитного скорингу або навіть правопорушень. Однак, важливо забезпечити, щоб алгоритми були справедливими, прозорими та враховували права та потреби людей. У цій статті було розглянуто виклики, які виникають в епоху цифрової економіки, а також перспективи та шляхи захисту прав людини в цьому новому середовищі. Узагальнено закордонні та вітчизняні приклади впливу розвитку

технологій на права людини. Наведено шляхи удосконалення системи роботи з відкритими даними в Україні за останні 3 роки.

Ключові слова: відкриті дані, цифрова економіка, права людини.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими завданнями. Швидкий розвиток технологій, зміни встановлених правовідносини, поява нових форм комерційної діяльності та господарства, асиметрія інформації та зростаюча частина онлайн-життя особистості - все це впливає на зростання викликів для права, як у концепції плану, а також у питаннях правового регулювання та юридичної практики. Важливі цінності, такі як свобода, справедливість, верховенство права, права людини стикаються з численними загрозами, і їх захист зазнає значних змін. Захист прав людини завжди був і є актуальним та складним питанням. Але сьогодні є два аспекти, які роблять їх ще складнішими. Перший – початок цифрової ери, яка характеризується великим накопичення та широким використанням даних, надзвичайне поширення цифрових інструментів як у приватній, так і в публічній сферах життя, перенесення значної частини діяльності як бізнеса, так і політичних та громадських ініціатив онлайн. Друге – зростання влади комерційних структур, які мають великий вплив на питання дотримання прав людини і можуть бути визнані одержувачами відповідних зобов'язань та взаємозв'язки і, отже, взаємозалежність у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусії про невідповідність існуючого розуміння і прав, а також перспективи появи нових або зміни існуючих основних прав і свобод знаходять своє відображення в публікаціях, багатьох науковців, зокрема й тих, чії праці стали ключовими для цього дослідження. Зокрема, Т. Керікмяе, О. Хамулак та А. Чочіа зосередили увагу на експансивному розвитку доктринального підходу до тлумачення прав людини та сутності їхніх стандартів [1]. С. Ескенс, Н. Хелбергер та Й. Меллер розробили нове теоретичне підґрунтя права на інформацію у світлі його персоналізації [2]. М. Горовіц, Х. Ніємінен та А. Шейтер вказують на відсутність консенсусу щодо того, що таке права людини в цифровій сфері і хто повинен визначати їх в умовах дедалі складнішого медіа- та комунікаційного ландшафту [3].

Виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Питання етичного використання та відповідальності за системи штучного інтелекту потребують подальшого обговорення та розробки нормативно-правових механізмів. Забезпечення ефективного контролю над збором, зберіганням та використанням персональних даних вимагає розробки прозорих і міцних правових механізмів. Отже, у сучасній науці недостатньо є дослідженим питання впливу розвитку цифрових технологій та захисту прав людини в новій цифровій ері, що і говорить про актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Проведення аналізу та визначенні як розвиток цифрових технологій та цифрового економічного середовища впливає на права людини, проблематику їх захисту з урахуванням правового регулювання у цифрову епоху.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом багатьох років дані сприймалися як «нова нафта», яку організації повинні видобувати та монетизувати [4, 5]. Завдяки «ажіотажу» навколо Big Data транснаціональні корпорації продовжують не залишати каменя на камені у своїх зусиллях знайти нові способи стати ще більш конкурентоспроможними та інноваційними. Як результат, економікою даних керують великі корпорації, які використовують технології, які «перетворюють у дані багато факторів у світі, які ніколи раніше не були кількісно визначені» [6, с. 29]. Проте, всупереч поширеній думці, це явище не є ні новим, ні природним. Натомість сьогоднішня економіка даних є результатом «каліфорнійської ідеології» [7], тобто конкретних фінансових інтересів і десятиліть певних соціокультурних розробок, більшість з яких зосереджена навколо культури та бізнес-моделей технологічних компаній, що базуються в Кремнієвій долині. Хоча це не обов'язково нове явище, «датафікація» [8] останніми роками економіка зросла до такої міри, що все більше має видимі наслідки далеко за

межами самої економічної сфери. Це призвело до неоднозначних результатів у багатьох відношеннях, оскільки оптимістичні наративи щодо багатьох потенційних переваг нових технологій у таких сферах, як медицина та бізнес, поступилися місцем глибоким занепокоєнням щодо потенційно зловживаного використання технологій [1, 5, 8, 12].

У доповіді Amnesty International була різка критика з цього приводу, стверджуючи, що компанії, «які залежать від інвазивних операцій на основі даних, що дорівнює масовому корпоративному нагляду, повинні знайти шляхи переходу до бізнес-моделі, яка поважає права» [7]. Це питання стане ще більш актуальними, оскільки мова йдеться не лише про окремі компанії або галузі, які стають все більш залежними від бізнес-моделі, керовані даними. Окрім приватного сектору, держави та політичні інституції, такі як Європейський Союз, намагаються пройти тонку межу між підтримкою економіки даних, з одного боку, та стримуванням її через етичні міркування, з іншого.

Однією з причин цього конфлікту між економічними та етичними проблемами є те, що за останнє десятиліття більшість великих технологічних компаній США постраждали від скандалів навколо їхніх послуг.

Зокрема Facebook був у центрі уваги громадськості, за ним йдуть Google і Amazon. У світі багатьох порушень конфіденційності Facebook був названий The Guardian «поганим хлопцем» ще в 2016 році [11]. Слідували різні дрібні скандали, аж до так званого скандалу з «Cambridge Analytica» у 2018 році, який певною мірою став тривожним дзвіночком для широкої громадськості. Скандал із Cambridge Analytica виявив, що Facebook збирав особисті дані мільйонів своїх користувачів без згоди та що ці дані використовувалися в політичних цілях, наприклад, для впливу на поведінку виборців за допомогою цільової реклами. Крім того, Facebook критикували за співучасть у розпалюванні політичних конфліктів у М'янмі. 2019 рік був не менш бурхливим для компанії: генеральний директор Марк Цукерберг дав свідчення як перед Конгресом США, так і перед парламентом ЄС після викриття Cambridge Analytica, а також додаткове слухання в Конгресі США щодо криптовалюти Facebook Libra. Як наслідок, технологічна галузь у цілому опинилася в масштабній «технічній сутичці» [11], а суспільна довіра до здатності технологічних компаній відповідально керувати багатьма етичними ризиками, притаманними їхнім бізнес-моделям, впала на найнижчий рівень за весь час [12].

Слід визначити, що термін «штучний інтелект» (AI) узагальнює комп'ютеризовані системи та/або процеси, які імітують людський інтелект, включаючи здатність автоматично адаптуватися, навчатися та планувати наперед. Інститут Алана Тюрінга, наприклад, пояснює штучний інтелект так: «машина або система виконує завдання, для виконання яких зазвичай потрібна людська (або інша біологічна) сила мозку, наприклад, набуття сенсу розмовної мови, вивчення поведінки або вирішення проблем. Існує широкий спектр таких систем, але загалом вони складаються запуску алгоритмів, що спираються на дані».

З іншого боку, машинне навчання (ML) — це прогнозний аналітичний процес, заснований на алгоритмах і статистичних моделях, які комп'ютерні системи використовують для виконання конкретного завдання або виявлення закономірностей і робить висновки без використання чітких інструкцій [5,6].

Машинне навчання є частиною AI. Алгоритми використовують математичну модель на основі вибіркового даних (навчальних даних), щоб робити прогнози та/або приймати рішення.

Згідно зі Статтею 19 та Privacy International, відсутність чіткості визначення є проблемою, оскільки різні типи систем штучного інтелекту викликають певні етичні та нормативні проблеми [13]. Дискурс щодо етичних проблем щодо штучного інтелекту часто узагальнюють як «етику штучного інтелекту».

Дискурс етики штучного інтелекту може стати гарним підґрунтям досліджень, але через велику кількість рамок стає незрозумілим, якими є фактичні основи етики штучного інтелекту. Концепції, зосереджені навколо етики штучного інтелекту, які переважно

ґрунтуються на етичних принципах, піддавалися критиці за їх добровільний характер і нечіткі формулювання [8, 14].

З іншого боку, обговорення прав людини в економіці даних виявилось особливо плідним з точки зору бізнесу та прав людини [11, 14]. Це тому, що підходи, засновані на правах людини, забезпечують ясність і базуються на загальноприйнятих стандартах. Звернення корпоративної відповідальності через призму бізнесу та прав людини має перевагу в тому, що дебати закріплюються на міжнародно встановлених нормах, загально визнаних правах людини та наборах управлінських інструментів, оскільки бізнес і права людини пропонують перспективу «не нашкодь» як мінімальний стандарт для уникнення негативних впливів на права людини через бізнес-операції [6, 8, 14].

Завдяки цим новим рівням складності та взаємопов'язаності технологій збору та обробки даних асиметрія інформації щодо даних та їх інтерпретації може стати досить вагомою, оскільки все більше і більше суспільних структур зараз функціонують через збирання даних. Це стає особливо серйозним, коли ми розглядаємо дисбаланс влади між органами, які збирають і обробляють дані, з одного боку, і тими, хто відноситься до ролі простих суб'єктів даних, тобто об'єктів обробки даних, з іншого [13].

Отже, існує потреба в соціальному навчанні серед усіх зацікавлених сторін, щоб поважати права людини в світлі нової щільності та деталізації інформації, що забезпечується новими технологіями, керованими даними.

Таким чином, права людини відіграють все більш важливу роль у встановленні контекстуальних кордонів для капіталізму стеження та у забезпеченні цифрового опосередкованого життя, гідного життя для мільярдів людей та їхніх відповідних спільнот. Коли справа доходить до вирішення цих проблем на практиці, це означає, що юристи з прав людини, політики, соціологи, інформатики та інженери повинні працювати разом, щоб реалізувати права людини в бізнес-моделях, робочих процесах і дизайні продукту.

Нові взаємозв'язки між впливом на права людини та бізнес-операціями в економіці даних вимагають нових цілісних методів виявлення, пом'якшення та викорінення негативного впливу на права людини. Відповідні пропозиції вимагають певної міри переосмислення прав людини протягом життєвого циклу технології та в екосистемі даних.

Пропонується дотримуватися наступних кроків:

- планування: перевірка передбачуваної мети послуги чи продукту, перевірка того, чи дані є репрезентативними, чи бізнес організація, яка збирає дані не зловживає ними та дотримується конфіденційності;

- побудова: запобігання дискримінації, підтримка пояснюваності та оптимізація критеріїв;

- розгортання: перевірка на помилки узагальнення та інтеграція права на оскарження результуючої дії.

Така оцінка вимагатиме іншого мислення, коли ми думатимемо про конкретні та потенційні наслідки для прав людини, від класичного лінійного мислення до того, як ми будемо процеси в мультидисциплінарних командах, які можуть визначати сліпі плями в штучному інтелекті та знаходити системні упередження в контекстно-залежних середовищах протягом усього життєвого циклу, починаючи з розробки продукту [13].

В Україні достатньо помітним кроком у розвитку відповідальних бізнес процесів відбувся після 2015 року, коли найбільш активні компанії почали говорити, що бізнес має бути драйвером змін, більше звертати увагу на права людини в своїй господарській діяльності.

З 2020 року, незважаючи на пандемію, Україна має позитивні зрушення, які дають позитивний сигнал не лише державі, але й бізнесу:

- а) поява концепції соціально відповідального бізнесу, затверджена Кабінетом Міністрів України, та план дій до неї (розрахований до 2030 р.);

б) національна економічна стратегія, яка містить окремий розділ щодо вразливих верств населення;

в) національна стратегія зі створення безбар'єрного простору, якою активно займається Перша леді держави;

г) створення й просування платформи Дія щодо включеності людей з вразливих груп до бізнес- діяльності (ДіяБізнес);

д) законодавчі ініціативи щодо працевлаштування вразливих груп, зокрема людей з інвалідністю, та низка інших ініціатив;

е) включення до Національної стратегії з прав людини розділу щодо забезпечення дотримання прав людини в господарській діяльності [14].

Усі ці акти стали результатом співпраці між державою, представниками соціально відповідального бізнесу та громадянського суспільства.

Водночас, практично поза увагою цих ініціатив залишилось питання про можливий вплив бізнесу, позитивний або негативний, при військовому, який триває в Україні, а також на пом'якшення чи посилення його наслідків, у тому числі на внутрішніх переміщених осіб.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших робіт у цьому напрямку. Отже вищезазначені технології та динаміка можуть кинути виклик звичайним нормативні бази. Але, є фундаментальні поняття, на які можна спиратися з точки зору бізнесу та прав людини.

До цього часу конфіденційність і свобода слова були основними проблемами, на яких зосереджувались телекомунікаційний і технологічний сектори, які керувалися головним чином через такі органи, як Глобальна мережева ініціатива (GNI), яка намагається вирішувати проблеми прав людини через спеціалізований сектор.

У той же час бракує підходів, які враховують той факт, що нові технології одночасно пов'язують і виходять за межі традиційних промислових секторів, таким чином створюючи ширші системні проблеми з правами людини, окрім конфіденційності та свободи слова.

Таким чином, для бізнесу та правозахисної спільноти в Україні в цілому було корисно розробити більше конкретних інструменти оцінювання та ділитися отриманими уроками, коли вони з'являться з приводу захисту прав людини у цифрову еру. Інструктивні матеріали необхідно перевіряти на практиці, оскільки складні сценарії важко передбачити.

Перспективами подальших досліджень є розробка механізму підзвітності, що є актуальним для компаній і доступними для громад. Будь-яка AI система, яка інтегрована в життя людей має бути придатна для оскарження, звітності та відшкодування громадянам і представникам суспільних інтересів. І завжди повинна існувати можливість припинити використання автоматизованих систем із значними суспільними витратами, як і з будь-яким іншим видом технології, враховуючи політичні, економічні та культурні наслідки технологій, а не лише технічні аспекти.

Перелік використаних джерел.

1. Kerikmäe T., Hamulák O., Chochia A. *A historical study of contemporary human rights: Deviation or extinction. Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum.* 2016. № 4(2). С. 98-115.
2. Eskens S., Helberger N., Moeller J. *Challenged by news personalisation: Five perspectives on the right to receive information. Journal of Media Law.* 2017. № 9(2). С. 259-284.
3. Horowitz M., Nieminen H., Schejter A. *Introduction: Communication rights in the digital age. Journal of Information Policy.* 2020. № 10(1). С. 299-303.
4. Tarnoff B. *Silicon Valley siphons our data like oil. But the deepest drilling has just begun. The Guardian.* 2017. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/aug/23/silicon-valley-big-data-extraction-amazon-wholefoods-facebook>
5. Barbrook R., Cameron A. *The Californian Ideology. Science as Culture.* 1996. № 6 (1). С. 44-72.
6. Mittelstadt B. D. et al. *The ethics of algorithms. Mapping the debate. Big Data & Society.* 2016. №. 3 (2). С. 1-21.
7. Amnesty International. *Surveillance giants: How the business model of Google and Facebook threatens human rights.* 2019. URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL3014042019ENGLISH.PDF>

8. Zimmer B. *Techlash: Whipping up criticism of the top tech companies. The increasingly sharp rebukes of Facebook, Google and others now have a term of their own.* *The Wall Street Journal*. 2019. URL: <https://www.wsj.com/articles/techlash-whipping-up-criticism-of-the-toptech-companies-11547146279>
9. Deibert R. J. *The Road to Digital Unfreedom. Three Painful Truths About Social Media.* *Journal of Democracy*. 2019. № 30 (1). С. 25–39.
10. Couldry N., Mejias U. *Data Colonialism. Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject.* *Television & New Media*. 2019. № 20 (4). С. 336–349.
11. Фалалеева Л. Права людини та екстраєриторіальна дія права ЄС: еволюція практики застосування юрисдикційних моделей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2017. № 1(46). С. 91–97.
12. Гусева О. Ю., Легомінова С. В. Диджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 33-39.
13. Грибіненко О. М. Диджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Міжнародні відносини. Серія. Економічні науки*. 2018. №16. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3523/3197
14. Матеріали круглого столу «Бізнес і права людини: пошук сталих моделей». 2021. URL: https://legalforum.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/biznes_i_prava_liudyny0209-1.pdf

References (BSI):

1. Kerikmäe T., Hamulák O., Chochia A. (2016), "A historical study of contemporary human rights: Deviation or extinction", *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum*. № 4(2). pp. 98-115.
2. Eskens S., Helberger N., Moeller J. (2017), "Challenged by news personalisation: Five perspectives on the right to receive information", *Journal of Media Law*. № 9(2). pp. 259-284.
3. Horowitz M., Nieminen H., Schejter A. (2020), "Introduction: Communication rights in the digital age", *Journal of Information Policy*. № 10(1). pp. 299-303.
4. Tarnoff B. (2017), "Silicon Valley siphons our data like oil. But the deepest drilling has just begun", *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/aug/23/silicon-valley-big-data-extraction-amazon-wholefoods-facebook>
5. Barbrook R., Cameron A. (1996), "The Californian Ideology", *Science as Culture*. № 6 (1). pp. 44–72.
6. Mittelstadt B. D. et al. (2016), "The ethics of algorithms. Mapping the debate", *Big Data & Society*. № 3 (2). pp. 1–21.
7. Amnesty International (2019), "Surveillance giants: How the business model of Google and Facebook threatens human rights". URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL3014042019ENGLISH.PDF>
8. Zimmer B. (2019), "Techlash: Whipping up criticism of the top tech companies. The increasingly sharp rebukes of Facebook, Google and others now have a term of their own", *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/techlash-whipping-up-criticism-of-the-toptech-companies-11547146279>
9. Deibert R. J. (2019), "The Road to Digital Unfreedom. Three Painful Truths About Social Media", *Journal of Democracy*. № 30 (1). С. 25–39.
10. Couldry N., Mejias U. (2019), "Data Colonialism. Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject", *Television & New Media*. № 20 (4). pp. 336–349.
11. Falaleeva L. (2017), "Human rights and extraterritorial effect of EU law: evolution of the practice of applying jurisdictional models", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*. № 1(46). pp. 91-97.
12. Guseva O. Y., Legominova S. V. (2018), "Digitalisation as a tool for improving business processes and their optimisation", *Economics. Management. Business*. № 1 (23). pp. 33-39.
13. Gribienko O. M. (2018), "Digitalisation of the economy in the new paradigm of digital transformation", *International Relations. Series. Economic Sciences*. №16. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3523/3197.
14. Materials of the round table "Business and Human Rights: Search for Sustainable Models" (2021). URL: https://legalforum.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/biznes_i_prava_liudyny0209-1.pdf